

Økonomien etter pandemien

Innhold

Sammendrag	3
Kapittel 1. Hvordan skrur vi sammen økonomien etter pandemien?	5
Kapittel 2. Hvordan kan pandemien forandre velferdsstaten?	14
Kapittel 3. Kan pandemien blåse liv i et nytt skattesystem?	25
Kapittel 4. Koronakrona – eller slutten på pengene slik vi kjenner dem	36

Hvordan vil den nye normalen se ut etter pandemien?

Pan har sett nærmere på hvordan erfaringene fra pandemien vil prege hvor og hvordan vi jobber, bor og lever våre liv.

Denne rapporten er basert på en artikkelserie publisert i februar 2021 i nettmagasinet Harvest, og som kan leses [her](#).

Fotokreditering:

Forside: Daniel Tafjord / Unsplash (kunst av Pøbel på Bryne)

Side 5: Yngve Windsland / Unsplash

Side 14: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

Side 25: Karin Beate Nøsterud

Side 36: Ehud Neuhaus / Unsplash

Bakside: Pierre Borthiry / Unsplash

Prosjektet er støttet av:

**Bergesen-
stiftelsen**

FRITT ORD

The Minor Foundation
for Major Challenges

Sammendrag

Én ting er sikkert: Det er blitt lettere å leve gode liv med mindre reising i det daglige. Hva vil det bety for hvor og hvordan vi bor, jobber og handler?

Reisebudsjetter i større virksomheter er omtrent halvert i forhold til før pandemien. Det kommer til å påvirke etterspørselen etter bl.a. transport, overnatting og servering. Framtidas kontorarbeid vil preges av hybrider mellom kontorfellesskap og hjemmekontor. Her ligger det et potensial til høyere produktivitet. Men om dette realiseres, kommer an på mange faktorer. Yngre arbeidstakere kan miste oppfølgingen de trenger. Desentraliserte kontorhuber –hvor folk med ulike arbeidsgivere kan sitte sammen –er allerede en trend med potensial til å ta vare på mye av reisetidsgevinsten koronatiltakene har gitt, uten ulempene ved hjemmekontor.

En rekke publikumsrettede tjenesteytere, som leger og psykologer, vil kunne fortsette å utføres på video også etter pandemien. Handelsnæringen –Norges største næring målt i antall sysselsatte –vil få færre og andre typer ansatte.

Summen av endringene betyr at vi i større grad vil holde oss i tettstedene vi bor i, og det vil bli mindre attraktivt å bo sentralt. Samtidig vil boligtilbudet i de store byene kunne øke betraktelig ved at kontorlokaler omdisponeres til boliger. Det samme kan gjelde bilbaserte kjøpesentre, som er sårbare for endringer i hvordan vi handler. Sammen med en mer fleksibel arbeidstid vil store vei- og baneprosjekter i og rundt de store byene bli enda mer ulønnsomme. Flere av dem vil antakelig aldri bli realisert.

Våren 2020 viste det seg at store grupper uten klar tilknytning til arbeidslivet eller vanlige lønnskontrakter også i Norge hadde dårlige forsikringsordninger. Hongkong, Singapore, Spania og USA har gjennomført betingelsesløse kontantoverføringer til sine innbyggere. Slike tiltak kan sees på som en «proto-grunninntekt»: At myndighetene sikrer alle en minimumsinntekt for å «fylle hullene» i hvem som har opparbeidet seg trygderettigheter. En grunninntekt, eller garantiinntekt, er én av flere måter å fylle «hullene» i velferdsstaten.

Samtidig som koronaen har skapt nye behov for ytelser fra velferdsstaten, har velferdsstatens finansiering blitt mer sårbar. Til sammen er inntektsskatten og arbeidsgiveravgiften statens klart største inntektskilde. Ingen av dem fremmer jobbskapingen som er blitt viktigere med koronaen. Særlig gjelder det jobbene med lavest lønn – mange av dem som forsvant i 2020.

I tillegg gjorde digitaliseringen et sprang framover i 2020. Mer av produksjonen ble vektløs. Da bør skatten vris over til det som er mindre mobilt – som ikke kan rømme til andre land. Eiendomsskatt (fortrinnsvis på tomteverdier, ikke bygninger), arveavgift, grunnrentebeskatning og miljøavgifter er blant kandidatene som kan gi velferdsstaten nye inntekter som del av et skattesifte bort fra skatt på arbeid.

I mange vestlige land har sentralbankene finansiert myndighetenes finanspolitikk gjennom kjøp av statsobligasjoner. Den britiske og europeiske sentralbanken har sagt at deler av pengene som er skapt i forbindelse med koronakrisa ikke skal betales tilbake. Dette er nytt territorium for pengepolitikken i Vest-Europa i moderne tid, men likner Japans nullrentepolitikk og stadig høyere statsgjeld gjennom 30 år. Det har fungert takket være høy tillit til den japanske staten. Spørsmålet er hvordan det vil fungere for stater som nyter mindre tillit, eller om tilliten forringes.

Gjeldsnivået har akselerert som følge av nullrentene, og har nå «låst inne» de lave rentene i overskuelig framtid. Det likner en ond, eller i alle fall ikke-bærekraftig, sirkel. Dette har gjort forslag til pengereform mer aktuelle. Norges Bank og en rekke andre sentralbanker undersøker nå mulighetene for å utvikle en digital valuta – en mulighet for å utstede penger direkte fra sentralbanken til husholdningene. Samtidig vokser kryptovalutaer, spesielt bitcoin, som er designet slik at tilbudet er begrenset – i sterk kontrast til nasjonale valutaer.

Dette er noen av endringene – og mulighetene – i økonomien som har oppstått eller akselerert i kjølvannet av pandemien, og som omtales i denne rapporten. Hvilket omfang det vil være på de varige endringene, hvordan myndighetene vil forholde seg til dem, og hvordan de vil spille sammen med andre endringer – enten det gjelder teknologiske framskritt, klimaforstyrrelser og klimapolitikk eller forholdet mellom demokrati og autoritarisme – vil antakelig være definerende for samfunnets utvikling i flere tiår framover.

1 Hvordan skrur vi sammen økonomien etter pandemien?

Én ting er sikkert: Det er blitt lettere å leve gode liv med mindre reising i det daglige. Hva vil det bety for hvor og hvordan vi bor, jobber og handler? Vi følger domino-rekka fra videomøter til eiendomspriser.

Av Eivind Hoff-Elimari

Jeg starter med videomøte med sjeføkonomen i NHO, Øystein Dørum.
– Jeg er overbevist om at ikke alle tannpastaen skal inn på tuben.
Neste gang vil du ikke gidde å dra til NHO i Middelthuns gate, selv om vi er ferdige med koronaen, sier han til meg fra hjemmekontoret sitt.
– Våre undersøkelser blant medlemmene våre tyder på at vi ikke skal tilbake til slik det var før. Jeg har hørt norske toppledere si at de selvfølgelig ikke skal fortsette å fly for millioner av kroner i året. Fremover kan de ikke rettferdiggjøre slik pengebruk for eierne. Bedrifter vil ikke lenger sende folk land og strand rundt. Det kommer til å påvirke etterspørselen etter fly, hotell, t-bane, tog, buss, hotell og restaurant, fortsetter han.

Halve reisebudsjettet er borte for alltid

Håkon Vist er administrerende direktør for Veolia Nordic AB, som hjelper kommuner og bedrifter med gjenvinning, vann, energi og andre støttetjenester til industrien. Selskapet har ca. 1500 ansatte med hovedkontor i Stockholm. Han forteller at reisebudsjettet de har planlagt for en ny «post-korona-normal» i 2021, er halvparten av det det var før pandemien.

– Jeg hører andre selskaper har gjort mer eller mindre samme. Vi har innført interne regler om at det alltid skal finnes digitalt alternativ til møte, sånn at man selv kan avgjøre om det er relevant. Og vi har investert et større beløp for å sikre bra videoutstyr på alle våre anlegg, sier han.

Vist er også overbevist om at framtidens kontorarbeid vil preges av hybrider mellom kontorfellesskap og hjemmekontor. En svensk undersøkelse gjennomført mellom april og august 2020 blant drøyt 1000 kontorister viste at 96 % ønsket seg hjemmekontor i det minst av og til. 21 % ønsket seg det mer enn halvparten av arbeidsdagene.

En større norsk undersøkelse gjort i Oslo og omegn i oktober 2020 og som presenteres 16. februar på konferansen Mobilitet 2021, bekrefter funnene. 45 % av de som har mulighet til å gjennomføre hele eller deler av arbeidet hjemmefra, sier de kommer til å jobbe hjemme en gang eller oftere når vi er tilbake i en normalsituasjon.

– Svaret på vektløs produksjon er samarbeid mellom land, men også å vri skatten over til det som er mindre mobilt. Problemet er fordelingsmessig og politisk, sier Øystein Dørum.

Foto: NHO

– Jeg skulle egentlig kunne jobbe 80 % nå. Dermed blir det nykker til å kompensere, kalle inn til møter, gjerne tidlig, sier Håkon Vist, administrerende direktør i Veolia Nordic.

Foto: Veolia :

Hva skjer med Norges største næring?

Én ting er lange arbeidsreiser eller pendling til og fra jobb. Hva skjer med alle de korte reisene vi tar i hverdagen for å handle, eller til tjenester vi er vant til å oppsøke? Videokonsultasjoner med lege har tatt av, og kanskje er psykolog-tjenester enda bedre egnet. Da er det tross alt ingen berøring som trengs i utgangspunktet. Kristian Bøhle Overrein jobber med barn og unge som psykolog

i Nesodden kommune.

– Det har funket veldig bra med noen, som jeg har en relasjon til fra før av. Da har det slått meg at det er mye av følelser som kan formidles via skjerm – også nonverbale ting. Med andre har det vært vanskeligere. Det er vanskeligere å gjøre det vanskelige arbeidet på skjerm, sier Overrein.

Den desidert største private sektoren i Norge er handels- og tjenestenæringen, der arbeidsgiverne har organisert seg i Virke.

– Vi trodde at handelen skulle ned fra 350 000 ansatte til 320 000 på åtte år. Nå ser vi at det kommer til å gå fortere, forteller Ivar Horneland

”Vi trodde at handelen skulle ned fra 350 000 ansatte til 320 000 på åtte år. Nå ser vi at det kommer til å gå fortere.”

Kristensen, administrerende direktør i Virke.

– Handelsnæringen har hatt 25 % vekst i 2020 fordi vi ikke går på restaurant eller drar til Sverige, og de har ansatt nye, men de har levert det med færre ansatte enn de trodde. 9 av 10 av våre bedrifter gjør ting på ny måte. Nett-handel i norske nettbutikker økte med over 30 % i 2020 sammenlignet med 2019. Transformeringen av leveringen er det tydeligste. Da endrer jobbene karakter: Det blir flere som jobber med IT, sjåfører og sykkelbud. Det kommer til å være en varig endring.

Kanskje kan endringene som uansett skjer også bidra til å gjøre jobben for eksisterende ansatte i handelsnæringen triveligere? Kristensen forteller om et inspirerende samarbeid på Sørlandet mellom Virke, dagligvarekjeden Meny og fagforeningen Handel og Kontor.

– Handel og Kontor ønsket hele stillinger, arbeidsgiver ønsket folk på jobb når butikken var åpen. De laget helt nye planer og fikk til hele stillinger mot litt mer ubekvem arbeidstid. Samtidig ble det satt mer fokus på kompetanse – det å kunne noe om mat og være tilgjengelig for kundene, det var attraktivt for de ansatte. Og det viste det seg at de eldre var best på, sier Kristensen.

– Men vil ikke netthandelen og den digitale plattformøkonomien føre til stadig sterkere konsentrasjon, der én aktør i hvert marked ender opp med å dominere fullstendig?

– I oljealderens tidlige tid ble det gjort oppsplittinger av oljeselskapene. Nå diskuteres det samme i USA og EU.

Vi må passe på at det blir konkurranse. Det er noen reguleringsmessige utfordringer som må tas overnasjonalt, erkjenner Kristensen.

– *Er det likevel noen framtid for mangfoldet av lokale handelsdrivende?*

– Ja, jeg tror vi er villige til å betale for kvalitet. Det er muligheter for nisjer.

Det blir som i media: Digitaliseringen av media har ført til at de mellomstore forsvinner, ikke de minste. Så jeg er ikke sikker på at mangfoldet i handels- og tjenestenæringen vil bli mindre.

Kristensen har også troen på mange nye arbeidsplasser i handels- og tjenestenæringen som del av en grønn omstilling. En studie fra november 2020 laget av SINTEF i samarbeid med Virke, LO, Avfall Norge og Klima- og miljødepartementet peker på at en mer sirkulær økonomi i Norge vil gi flere arbeidsplasser. Det handler rett og slett om at reparasjon, gjenbruk og deling gir flere arbeidsplasser per krone i Norge sammenliknet med en lineær modell, der billige forbrukervarer importeres fra Asia før de kastes og sendes ut av Norge igjen som avfall. Forbrukermarkedet for mer sirkulære varer og tjenester var i emning allerede før pandemien.

– Bergans har gjort det til et poeng at du kan levere tilbake klær for reparasjon. De er ikke blitt rikere av det, men har posisjonert seg. Og gamle, reparerte Bergan-jakker selges ut med en gang. Det er en etterspørsel etter det, forteller Kristensen.

Sårbarheten som følger av den lineære økonomiens globale verdikjeder ble tydelig i februar og mars 2020, da kinesiske fabrikker stengte ned. Dermed har sjansene økt for framtidig norsk politikk som legger forholdene bedre til rette for reparatører og produkter med lang levetid. Det kan dreie seg om alt fra å kutte moms på reparasjon til å sørge for at vi faktisk har kompetanse i landet til å reparere.

– Fagskoleutdanningen for reparasjon av elektronikk ble lagt ned for få år siden. Den må de få opp igjen, sier Kristensen.

Hjemme- eller gjemmekontorister?

Hva skjer med kontor-arbeidslivet når det fysiske kontoret er et sted du slenger innom? Vi spør Vist i Veolia.

– Du kan ikke gå fra 5 dager på kontoret i uka til 2-3 dager uten å forandre organiseringen av arbeidslivet, sier han, men mener det er for tidlig til at noen skal ha kommet opp med en ny formel. Organisasjonene må prøve seg fram.

– Ganske mye må tilpasses, og det er supervanskelig. Jeg har inntrykk av at organisasjonenes refleks er å ha enda flere møter for å fylle dagene. Redselen for ikke å være i kontakt med de andre – og ha kontroll – gjør at man legger inn enda flere møter. Det er en tydelig feedback fra alle jeg prater med: Man sitter hele dagene på Teams og har enda mindre tid til lunsj. Hverdagen er blitt enda mer intens. Jeg tror det er en refleks som kommer til å være der til man får endret måten man jobber på. Man tar ikke bort et hundreårig organisasjonsliv gjennom et halvt år med hjemmekontor. Mange sjefer synes det er veldig, veldig vanskelig. De tror «om de ser deg jobber du, om de ikke ser deg jobber du ikke.»

- Alle på kontor kan nå jobbe 80 % uten problemer.

– *Vil det nye kontorarbeidslivet øke produktiviteten og gjøre kortere arbeidstid mulig?*

– Potensialet ligger der. For det første sparer man reisetid til jobb. For det andre bruker du ikke tid på masse unødvendig prat. Men hvordan får du til kaffemaskin-praten? Og det er fortsatt mulig å ha unødvendige møter digitalt. Jeg tror at organisasjoner og mennesker er redde for tomrom. Mange føler at «herregud jeg klarer ikke å fylle opp dagen min – det er ikke bra. Da er jeg ikke viktig nok». For min egen del er en viktig del av jobben å være en representant, hilse på noen, bare være der. Når man ikke har det, skulle jeg egentlig kunne jobbe 80 % nå. Dermed blir det nykker til å kompensere, kalle inn til møter, gjerne tidlig – f.eks. kl 8, mens før var det 9. Jeg tror det finnes ulike modenhetsgrader for hjemmekontoret avhengig av organisasjoner og mennesker. Alle på kontor kan nå jobbe 80 % uten problemer. Men hva med alle de som ikke kan jobbe hjemmefra? Alle vi som bestemmer er kontorrotter og må ikke ekstrapolere ut ifra vår situasjon, sier Vist.

Tilhører framtida småbyer langs kollektivårene? Her fra Stavern i Larvik kommune.
Foto: Gunnar Ridderström

Hvordan skal vi fylle kontorene som vi ikke lenger er på?

Det er likevel lett å se at endringene i kontorlivet vil ha mye å si for flere enn kontoristene. I 2018 satte Veolia Norden i gang et prosjekt for å redefinere sitt hovedkontor med omkring 85 ansatte.

– Vi begynte å prate om at kontoret *vil* være et sted man behøver å tiltrekke medarbeiderne til – et sted de vil komme til. Den gang var det en litt fjern ide. Det bygget på at teknologi ville gjøre det mulig å jobbe hvorfra som helst. Det man fortsatt behøver, er et sted for å *bonde*, sier Vist. Det å ha et kontor som ikke kan ta imot alle samtidig, var vanskelig å akseptere. Etter en lang prosess ble det bestemt at Veolia skulle halvere kontorarealet – fra 2000 til 1000 m². Flyttingen skjedde i 2020.

– *Hvor mange tror du nå dere egentlig trenger for post-korona-situasjonen?*
– Mitt best guess er 5-600 m². Og om alle kunne redusere kontorarealet med 60-70 % – hva skjer med kontorleiemarkedet da? spør Vist retorisk.

Og om mange bare skal reise til kontoret to-tre dager i uka og trenger et komfortabelt hjemmekontor, hvor vil folk bo da? Åpenbart blir det mindre attraktivt å bo sentralt i Oslo til 100 000 kr/m².

– I Stockholmregionen er det nå større fraflytting enn tilflytting. Folk flytter til innenfor 2 timers reiseavstand, og det har akselerert etter mars 2020.

I avisene er det stadig intervjuer med folk som selger 60 m² i Vasastan og får stort hus i Norrköping, forteller Vist. Han tror likevel ikke på at det vil bli noe massivt fenomen at folk flytter ut på landet.

– Det innebærer en annen livsstil. I stedet tror jeg du får mer vekst i mellomstore byer, sier han.

Det samme mener Tone Tellevik Dahl, som er administrerende direktør i Norsk Eiendom, bransjeforeningen for private eiendomsaktører.

– En hypotese er at vi vil jobbe mer desentralisert. Den vanligste reiseveien blir ikke nødvendigvis toget fra Larvik til Oslo. Kan hende det i stedet bygges næringslokaler i Larvik, som en desentralisert kontorhub, sier Tellevik Dahl. At vi får lokale næringsbygg hvor folk med ulike arbeidsgivere kan sitte sammen.

– Da kan tettsteder og småbyer langs de større kollektivårene få en ny vår.

Man kan stille spørsmålstegn ved om 8-felts E18 er det som er nødvendig når Obos nå setter opp desentralisert kontorhub på Fornebu for de som bor i Asker og Bærum. Arbeidstiden blir og mer fleksibel, noe som gjør at trafikktoppene flates ut. Det bør jo også påvirke hvordan transportøkonomene og ingeniørene planlegger store prosjekter.

– *Eller politikerne? Transportøkonomene viser jo stort sett at store infrastrukturprosjekter er samfunnsøkonomisk ulønnsomme?*

– Ja, helt riktig, ler Tellevik Dahl, som fra 2015 til 2019 var byråd i Oslo for Arbeiderpartiet.

– Vi trodde at handelen skulle ned fra 350 000 ansatte til 320 000 på åtte år. Nå ser vi at det kommer til å gå fortere, forteller Ivar Horneland Kristensen, administrerende direktør i Virke. Foto: Virke

– Tettsteder og småbyer langs de større kollektivårene få en ny vår, tror Tone Tellevik Dahl, administrerende direktør i Norsk Eiendom. Foto: Norsk Eiendom / Sturlason

Kristensen i Virke er enig med Dahl og tror tettstedene i framtida i større grad vil være steder vi både bor, lever og konsumerer tjenester i. Så det å lage attraktive steder å være vil være et konkurransefortrinn, mener han, og synes megabyen Shanghai er inspirerende. Der har man bygget logistikksystemer – elektriske – basert på at alt skal være maksimalt 15 minutter unna.

Det eneste folk i eiendomsbransjen snakker om

Jeg spør Tellevik Dahl om hva det kan bety for de store kjøpesentrene.

– Vi har Europas mest desentraliserte handelssystem.

Mobilitetsanalyser på Østlandet viser at de fleste kundene på kjøpesentre bor innenfor en radius på 10 minutter med bil. Men de store bilbaserte kjøpesentrene kan merke et lavere trykk – både pga. netthandel og fordi reiseavstand mellom hjem og arbeidsplass blir kortere. Om man da bor f.eks. i Larvik og jobber på en lokal kontorhub, velger man kanskje å handle i nærheten, i arbeidstida.

– *Hva vil da skje med de ledige lokalene i sentrum av de store byene eller i bilbaserte shoppingsentre?*

– Å bygge om kontorlokaler til bolig kan være med på å lette på boligpresset i en del storbyer. Man kan tenke seg å dele næringsbygg mer i boliger i noen etasjer og næring i andre.

Hva kan alt dette bety for eiendomspriser?

«Det er det eneste folk i bransjen snakker om» sier ett av intervjuobjektene mine. Det er lett å tenke seg at prisøkningen i de store byene endelig stopper opp. Kanskje vil den snu? I Oslo har boligsalgprisene fortsatt å øke i 2020, men *utleie*prisene er allerede fallende. Motsatt vil små og mellomstore byer som kan tilby Kristensens «15-minuttersby» bli mer populære enn noensinne – særlig om det er lett å komme seg derifra til en storby i ny og ne. Det kan bli urban sprawl – bare med mindre pendling per hode.

Hva skjer da med bygging av vei og bane? Samferdselsminister Knut Arild Hareide har allerede erkjent at endret reisemønster kan gjøre at prosjekter har en annen nytte enn tidligere antatt. Store, dyre prosjekter for vei og bane i og rundt de store byene kan bli enda mer ulønnsomme om hensikten var å «ta unna» rushtidstoppe. Å kutte slike prosjekter kan spare både felleskapet og bilistene for store beløp.

I andre land med strammere budsjett begynner effektene av nye reisemønstre allerede å merkes: Den franske regjeringen annonserte 11. februar at de skroter planene om ny terminal for 40 millioner reisende på hovedflyplassen Charles De Gaulle utenfor Paris.

Men i Norge er det ingen tradisjon for å la samfunnsøkonomiske vurderinger bestemme bygging av vei eller bane. Det er det politikerne som gjør, først og fremst med målsetning å «bygge landet». Det har trumfet hensyn til både natur og økonomi.

De siste årene har vern av både natur og matjord fått mer politisk støtte.

«Alle» sier også at sparsommelighet med de økonomiske ressursene blir viktigere i årene framover. Og gjennom det siste året har politikerne lært seg å lytte mer til ekspertene enn noensinne. Kan vi håpe at de vil fortsette med det når vi skal etablere økonomien etter pandemien?

2 Hvordan kan pandemien forandre velferdsstaten?

Depresjonen på 1930-tallet førte til folketrygden. Hva vil koronakrisa føre til?

Av Marie Storli

«Jeg håper virkelig jeg overlever dette.» Stemmen roper til meg gjennom telefonrøret som om vi sto med en fotballbane mellom oss. Årsaken er nok kombinasjonen av mobiltelefon og høreapparat. Det er min 90-årige bestefar som har tatt utestemmen i bruk, han forsøker seg på litt telekommunikasjon i fravær av fysiske møter. Han trekker pusten og fortsetter, «for å se hvilken verden som vokser fram etterpå. Det blir jammen spennende!»

Jeg deler min bestefars nysgjerrighet. Vi vet ennå lite om hvilken verden som vokser fram i kjølvannet av pandemien. Det eneste vi vet er at den vil skille seg fra den gamle. Men fordi jeg i motsetning til bestefar har livet foran meg, er denne anerkjennelsen også knyttet til en bekymring om hva fremtiden bringer. Mens hans generasjon har sett en enorm velstandsøkning i løpet av sin levetid, føles horisonten litt mørkere for oss som er unge i dag.

Foruten sykdommen Covid-19 er det den sosiale og økonomiske nedstengningen av samfunnet vi kommer til å huske for ettertiden. Alle timene og dagene tilbragt hjemme, og alle de uventede utfordringene vi plutselig måtte finne løsninger på. De aller fleste måtte prøve seg på ting de tidligere ikke trodde de ville mestre.

Fra besteforeldre som lærte seg å ringe med video, til bartendere som begynte å steke vafler da det bare var spisesteder som fikk skjenk i Oslo.

Men det var ikke bare enkeltpersoner og bedrifter som møtte nye, uforutsette prøvelser. For da regjeringen innførte de mest inngripende tiltakene siden krigen, i mars 2020, og store deler av den norske økonomien stengte momentant ned, ble mange av oss sendt hjem. Folk mistet inntektsgrunnlaget over natta, og i løpet av de første ukene trillet det inn 360 000 nye søknader om dagpenger hos Nav.

Plutselig var sikkerhetsnettet vi har bygget opp for å fange opp dem som faller utenfra, blitt selve ryggraden i systemet. Velferdsstaten ble krisas aller viktigste spiller.

Alle skal med?

En gruppe forskere ved Frisch-senteret ved Universitetet i Oslo har undersøkt statistikk fra dagpengesøknadene som kom inn de første par ukene etter at økonomien stengte ned i mars – da arbeidsledigheten økte fra 2 til 10 prosent. Forskningen viser at det var de svake gruppene som måtte betale prisen for nedstengningen: kvinner mistet jobben i større grad enn menn, unge personer i større grad enn eldre og innvandrere var med utsatt enn norskfødte. Familier med barn var også mer utsatt enn de barnløse. Med andre ord, de som hadde minst tapte mest.

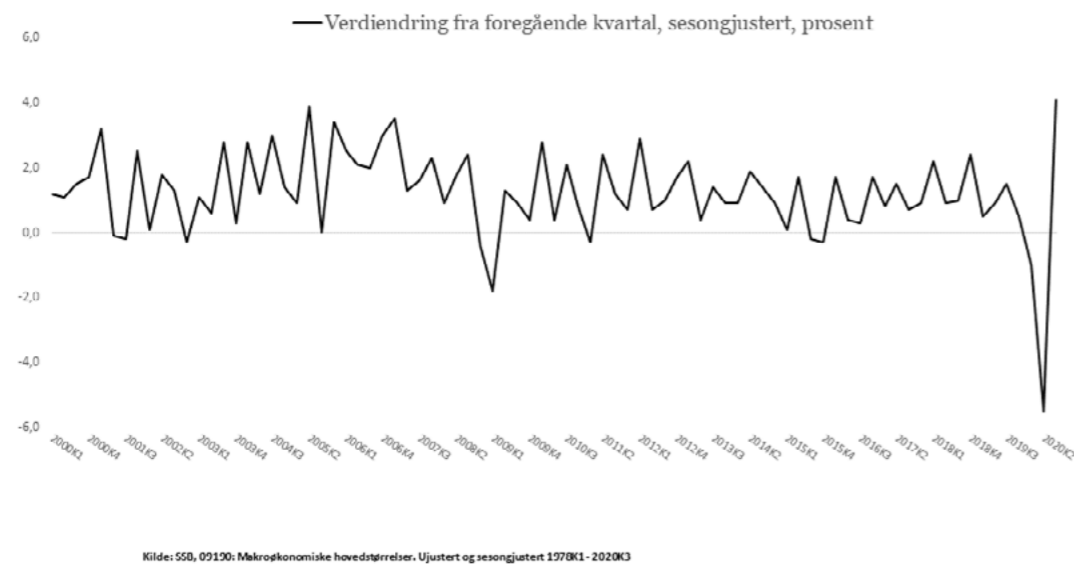
Mange ble nok overrasket over det som møtte dem i andre enden, for en god del av oss fikk ikke annet enn avslagsbrev i retur. Plutselig sto frilansere, selvstendig næringsdrivende og studenter som mistet jobben helt uten inntekt.

«Store grupper hadde mye dårligere forsikringsordning enn vi trodde i utgangspunktet – grupper uten klar tilknytning til arbeidslivet og vanlige lønnskontrakter – som frilansere, eller de som er litt studenter og sitter litt i kassa. Men de gjør viktige jobber», sier Kalle Moene, professor i samfunnsøkonomi ved Universitetet i Oslo, til Pan.

Fallet i økonomisk aktivitet var helt uten sidestykke. Vi som var unge under finanskrisa liker å bruke denne som målestokk, men det er nytteløst å finne et tilsvarende brått og dypt fall i økonomisk aktivitet i nyere tid.

Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge, markedsverdi

Fallet i økonomisk aktivitet våren 2020 var helt uten sidestykke. Kilde: SSB

Det er mye som skiller koronakrisa fra finanskrisa. Sistnevnte var en økonomisk krise som startet i finansmarkedene. For ettertiden har finanskrisa blitt stående som et eksempel på hvorfor man må ta hensyn til fordelingseffekter – også i krisetider.

For da krisa herjet de internasjonale markedene som verst, var kruttet i den tradisjonelle pengepolitikken allerede brukt opp. Flere av verdens største sentralbanker hadde allerede satt renten i null, og noen til og med under. Løsningen, for å kunne fortsette å stimulere økonomien, var såkalt ukonvensjonell.

Sentralbankene gikk direkte inn i markedene og kjøpte verdipapirer, spesielt statsgjeld, men også andre investeringspapirer. Formålet var å presse prisen på verdipapirene opp, slik at renten på statsgjelden blir lavere. Dette lyktes og ble utført i enorme kvantum, over mange år.

Konsekvensen ble økt ulikhet. For når sentralbanken kjøper disse verdipapirene, så presses prisen opp, og de som allerede eier verdipapirer tjener på det. De som investerer – eller spekulerer – i statsobligasjoner, er ikke *mannen i gata*. Og på den måten bidro pengepolitikken til økt formuesulikhet i årene etter finanskrisa og fram til 2020.

Pengepolitikken etter koronakrisa var på mange måter en ønskereprise for de rike.

Under koronakrisa har pengepolitikken i stor grad vært den samme som etter finanskrisa. Annonseringen av store programmer for såkalt kvantitative lettelse fra den europeiske og den amerikanske sentralbanken er med på å presse opp prisene i aksje- og finansmarkeder på et bredt spekter av investeringsobjekter. For når sentralbanken sprøyter penger inn i markedene for statsobligasjoner, så flommer pengestrømmen over mot andre investeringer. Dette bidro til ytterligere å forsterke forskyvningen i formue mot de rikere delene av befolkningen, og var en viktig forklaring på hvorfor festen kunne fortsette på verdens børser til tross for at realøkonomien lå i grus. Også Oslo Børs hentet seg kjapt inn etter et fall i første kvartal av 2020.

Oslo Børs hentet seg kjapt inn etter et fall i første kvartal av 2020. Kilde: <https://live.euronext.com/nb/product/indices/NO0007035327-XOSL>

Pengepolitikken etter koronakrisa var på mange måter en ønskereprise for de rike. De verktøyene man brukte under finanskrisa, for å sprøyte penger inn i systemet, var de samme som man brukte under pandemien og i årene som fulgte. Det nye ved håndteringen av koronakrisa var nye ideer og verktøy i *finanspolitikken*.

Fordi uvanlige hendelser krever uvanlige løsninger, og etter koronakrisa var det finanspolitikken som skulle få nye verktøy. I flere land overførte myndighetene kontanter direkte til alle innbyggerne for å stimulere etterspørsel i økonomien og motvirke inntektstapene, såkalte *helikopterpenger*.

Ideen stammer fra 1969 da Milton Friedman – en kjent amerikansk og svært liberal økonom – stilte spørsmålet, opprinnelig for å provosere, om ikke myndighetene bare kunne dele ut penger til alle innbyggerne. Tenk deg, hva ville skje hvis Norges Bank fylte et helikopter med penger og øste dem ut over hovedstaten? Hva ville vi gjort hvis penger simpelthen falt fra himmelen?

I Hongkong mottok alle innbyggere over 18 år en overføring på nesten 11 000 kroner allerede i februar.

En annen variant av direkte kontaktutbetalinger fra myndigheter til innbyggere er kjent som borgerlønn, eller grunninntekt: At myndighetene sikrer alle en minimumsinntekt. Denne idéen spores tilbake til filosofen Thomas Mores roman Utopia fra 1516. Men det var ikke før 1960-tallet at økonomer for alvor begynte å tenke hvordan man kunne utforme en grunninntekt helt praktisk. Da viruset spredte seg i Europa i 2020, hadde denne idéen allerede vokst seg populær blant radikalere på venstresiden.

Spania var spesielt hardt rammet av viruset. Myndighetene så seg nødt til å innføre portforbud for å få kontroll på smittesituasjonen, noe som førte til at folk ikke kunne gå på jobb. For å bøte på vanskelighetene, bestemte myndighetene seg for å teste grunninntekt i praksis, og 15. juni 2020 lanserte de en nettside der lavinntektshusholdninger kunne søke om opptil 1015 euro i måneden. Omkring 2,3 millioner mennesker fordelt på 850 000 husholdninger kvalifiserte til programmet, som dermed er den største praktiske testen av grunninntekt i den vestlige verden så langt.

Den spanske ordningen er blitt heftet med mange av de samme problemene som Nav-utbetalingene her hjemme: Søknadene må behandles, og det tar tid. Hjemme i Norge foreslo Kalle Moene og Sverre Munch allerede 16. mars 2020 en ubyråkratisk måte å sikre en grunninntekt for alle inntektsmottagere. Ideen var å overføre til alle, fra Skatteetaten, 10 000 kroner i måneden, som et slags rentefritt lån. For de fleste ville det bety at de betalte inn mindre i forskuddsskatt. Dersom skatteoppgjøret for 2020 viste at inntektene dine hadde falt, ville du beholde utbetalingen. Dersom de ikke hadde falt, ville du måtte betale tilbake «forskuddet».

På den måten kunne overføringen gjøres umiddelbart, samtidig som den «netto» bare ville tilfalle dem som faktisk hadde mistet inntekt. Ikke minst ville den plukke opp alle som ikke kvalifiserte til arbeidsløshetsstrygd, som for eksempel studenter, frilansere og arbeidsinnvandrere.

Likevel valgte norske politikere å bygge videre på det etablerte velferdssystemet i Nav, og man klarte i løpet av noen måneder å utforme ordninger og nå ut til mange. De tenkte vel at man ikke alltid kan få i pose og sekk. Og dersom man skal velge, så er det kanskje best å bruke ressursene på at velferdssystemet holder – også i uvanlige situasjoner.

Hvis du har tre barn og mister jobben, så hjelper det jo ikke med ti tusen kroner inn på konto én gang. Det du trenger da, er forutsigbar inntekt i den perioden du blir gående arbeidsledig; du trenger at de normale velferdsordningene fungerer.

Kapitalen

Koronakrisa i Norge er først og fremst blitt taklet av storstilt finanspolitikk – altså økt offentlig pengebruk. De økonomiske krisepakker kom på løpende bånd i pandemiens første fase, etter en intens dragkamp mellom regjering og storting.

Arbeidet resulterte i økonomisk støtte i en størrelsesorden helt uten historisk sidestykke. Jeg spør Katinka Holtsmark, samfunnsøkonom i det regjeringsoppnevnte utvalget «Norge mot 2025» om hva vi kan lære av den første runden med krisehåndtering.

«For de første har krisepakken i stor grad vært innrettet for å redde kapitalen, ikke arbeidstakerne» sier Holtsmark engasjert.

Kalle Moene er enig.

«Det virker som det er strenge vilkår når vanlige folk får støtte, men støtte til bedrifter er mer som borgerlønn», sier han. En viktig del av krisepolitikken var nettopp ordningen som på folkemunne ble kjent som 'kontantstøtte for næringslivet'. Denne ordningen ble utformet for å dekke deler av bedriftenes faste kostnader, og viste seg kjapt å gagne de store selskapene mest.

Samfunnsøkonom og forsker ved NHH, Ole-Andreas Elvik Næss, har undersøkt hvilke selskaper som mottok støtte, og hvor mye de fikk. Han fant at kontantstøtten i stor grad tilfalt de største bedriftene. Fem av de største selskapene mottok like mye i støtte som 27 000 småbedrifter til sammen. Samtidig var to av disse største selskapene børsnotert, og kunne dermed enkelt ha hentet inn penger i aksjemarkedene om de hadde hatt behov for det. De tre andre selskapene hadde milliardæriere.

Krisepolitikken ble altså innrettet slik at de som allerede var rike da krisa traff, hadde krav på å fortsette å tjene mye penger. Mens vanlige folk måtte tåle lønnsreduksjon, og små bedrifter måtte tåle å gå i tap.

Det er de små bedriftene som er selve bærebjelken i norsk økonomi. I følge NHO er nesten halvparten av sysselsettingen i privat sektor i bedrifter med mindre enn hundre ansatte. Mens disse små- og mellomstore bedriftene står i fare for å gå konkurs, har det langt mindre konsekvenser for økonomien som helhet dersom Olav Thon Eiendomsselskap går med redusert overskudd i noen måneder.

«De økonomiske krisepakkene har vært veldig opptatt av å unngå konkurser, til dels med en tanke om at man vil redde arbeidsplasser – men i mange tilfeller gjør det jo ikke nødvendigvis det», sier Holtsmark.

Når ting måtte holde stengt var jo ikke folk på jobb uansett om bedriften fikk støtte eller ikke. Hvis frisørsalongen på hjørnet ikke hadde drift på månedsvis, så har det ikke så mye å si for de ansatte at salongen har kunnet betale husleie til gårdeieren. Det betyr nok ikke så mye for eieren av bedriften heller. Det er gårdeierne som tjener på den overføringen.

«Man fremstiller det nærmest som om vi burde redde alle, men er ikke mulig. Det vil alltid være vinnere og tapere», sier Holtsmark.

«Det virker som det er strenge vilkår når vanlige folk får støtte, men støtte til bedrifter er mer som borgerlønn», sier Kalle Moene.

Foto: Tore Sætre / Wikimedia

«Man fremstiller det nærmest som om vi burde redde alle, men er ikke mulig. Det vil alltid være vinnere og tapere», sier Katinka Holtsmark.

Foto: Privat

De som får alt de peker på

«For det andre», sier Holtsmark med streng stemme, «når sterke interessegrupper får være med å utforme krisepakker så får de det som de vil, mens de gruppene som ikke har lobbyorganisasjoner ikke blir hørt i det hele tatt, og kommer dårlig ut.»

En av gruppene som hadde særdeles gode hjelpere var petroleumsbransjen, og denne næringen fikk helt riktig massive tilskudd. Krisepakken til oljeindustrien som kom i starten av juni frigjorde over 100 milliarder norske kroner til olje- og gass investeringer.

Katinka Holtsmark var tidlig ute og kritiserte pakken, og mente det i praksis gir en subsidie til investeringer i olje- og gassvirksomhet. Det er som om man skulle få 61 prosent i subsidie på investeringskostnad, før skatt. Det vil si at skatteordningen er vridende, altså at den stimulerer til økte investeringer.

Tidligere kriser har vist at økonomiske nedgangstider kan gi store og lang-siktige ettervirkninger. Etter oljekrisa på 1970-tallet så vi hvordan krisepolitikken selv kan føre til langvarige konsekvenser og ubalanser i økonomien: Man subsidierte virksomhet som ikke hadde livets rett. Krisepolitikken i 2020 ble grunnlag for en liknende utvikling der vi i praksis brukte krisa som skalleskjul for å endre skattesystemet slik at fellesskapet i praksis subsidierer virksomhet som øker overskuddet i oljenæringen.

«Det er helt åpenbart at oljeindustrien vil spille en mindre viktig rolle i norsk økonomi i årene som kommer, og den rollen vil bli mindre og mindre. Det er viktig at vi ikke bruker offentlige ressurser på å holde i gang aktivitet som er ulønnsom for samfunnet som helhet», sier Holtsmark.

Fra Utopia til realisme

Vi må sørge for at ressursene vi disponerer rettes mot verdiskapning i næringer med potensial for vekst og nyskapning. Dette krever omstilling for norsk økonomi, og at vi tenker litt smart rundt de veivalgene vi gjør nå.

Utvalget Norge fram mot 2025 skrev i sitt første offentlige notat at vi måtte passe oss for ikke å gå i noen feller: «Erfaringer fra tidligere kriser viser at

ungdom kan bli hardere rammet i dårlige tider enn andre grupper.» Usikkerhet og bekymring kan komme til å prege hverdagen til en del unge mennesker som akkurat hadde tatt fatt på reisen inn på arbeidsmarkedet.

Den økonomiske politikken som føres under korona vil komme til å påvirke studieretning og yrkesvalg. Og de som blir stående utenfor arbeidslivet kan få det vanskelig med å få seg jobb senere. Hvem er det som er koronakrisas vinnere og tapere?

Jeg lurer på om vi vil se tilbake på pandemien og tenke at vi ofret ungdommens muligheter for å ta vare på de gamle – som bestefaren min.

Norge i dag er noe helt annet enn det Norge bestefar vokste opp i. Tenk på hvordan det var å være ung på 30-tallet, da arbeidsledigheten var oppe i ti prosent, og det ikke fantes noe statlig sikkerhetsnett hvis inntekten uteble. Jeg tenker på at de godene vi nyter i dag kommer fra et sted. Noen måtte ha behovet, for å kunne få ideen, for så å kjempe fram disse rettighetene.

Det tar tid. Folketrygden kom ikke da arbeidsledigheten var på sitt høyeste under depresjonen på 30-tallet, den ble innført av Borten-regjeringen først i 1967.

I løpet av 2020 fikk mange av oss nye behov som vi ikke før hadde tenkt at vi hadde. Helikopterpenger og borgerlønn, som tidligere ble ansett som ganske radikale ideer, ble plutselig stuerene. Høyresidas tankesmie Civita utga et notat med forslag til en form for borgerlønn, eller garantert minsteinntekt. «Torbjørn Røe Isaksen angret etterpå på at de sa nei til forslaget mitt om grunninntekt fra mars», forteller Kalle Moene.

På samme måte som Thomas More ikke kunne vite at noen ville plukke opp en av ideene hans fem hundre år senere, så kunne ikke vi i 2020 vite hvordan det ville gå med velferdsstaten.

Det eneste vi visste var at politikken hadde tatt et steg i retning av kapitalen, at den økonomiske ulikheten var økende både med hensyn til inntekt og formue, og at velferdsstaten var i ferd med å endre karakter. Vi visste at vi ville trenge en sterk velferdsstat, en som sørger for at folk har penger i lomma når det blåser som verst.

3 Kan pandemien blåse liv i et nytt skattesystem?

Naturressursene overutnyttes, mens folk mangler jobb. Hvorfor skatter vi da arbeid og inntekt kraftig, men nesten ikke de begrensede ressursene?

Av Andreas Randøy

Den største inntektskilden til statskassa er skatt på inntekt. Slik har det vært lenge i Norge, og slik er det også i de fleste land i verden. I 2019 stod skatt på inntekt (personskatt og selskapsskatt) for 74 prosent av alle skatteinntekter, eller 30 prosent av alle statens inntekter totalt. Petroleums-skatter sto til sammenligning for 6 prosent.

Men er det egentlig lurt å finansiere velferdsstaten med skatt på arbeid, på 2020-tallet? Koronaviruset dreper først og fremst arbeidsplasser. Noen av dem vil komme tilbake – folket blir ikke mindre øltørste og sydenlengtende av å ha overlevd en pandemi. Men mange arbeidsplasser vil forsvinne for godt, og det trengs et skattesystem som understøtter jobbskaping. Det er i hvert fall ett av budskapene i den foreløpige rapporten som det regjeringsoppnevnte utvalget «Norge mot 2025» la fram i oktober 2020. Utvalget skal vurdere hvordan pandemien, internasjonal økonomi og andre trender vil påvirke norsk økonomi frem mot 2025.

I arbeidet med denne artikkelen har Pan intervjuet økonomer og samfunnsdebattanter både i og utenfor utvalget som mener det er på tide med en ny skatteveksling: Kutt i noen skatter og avgifter for å øke andre. Det handler om mer enn CO2-avgifter og andre grønne grep. Det handler om de grunnleggende prinsippene og lange linjene.

Selskapsskatten gammeldags?

En av dem som ufortrødent har prøvd å få i gang debatter om dette de siste årene, er NHOs sjeføkonom Øystein Dørum, som nå sitter i «Norge mot 2025»-utvalget. Han har kritisert selskapsskatten som lite egnet i det lange løp. Bedrifter kan stadig lettere flytte på seg, og det gir konkurranse mellom land som senker selskapsskatten for å tiltrekke seg virksomheter. Norske satser har under både røde og blå regjeringer fulgt sine naboland på vei nedover.

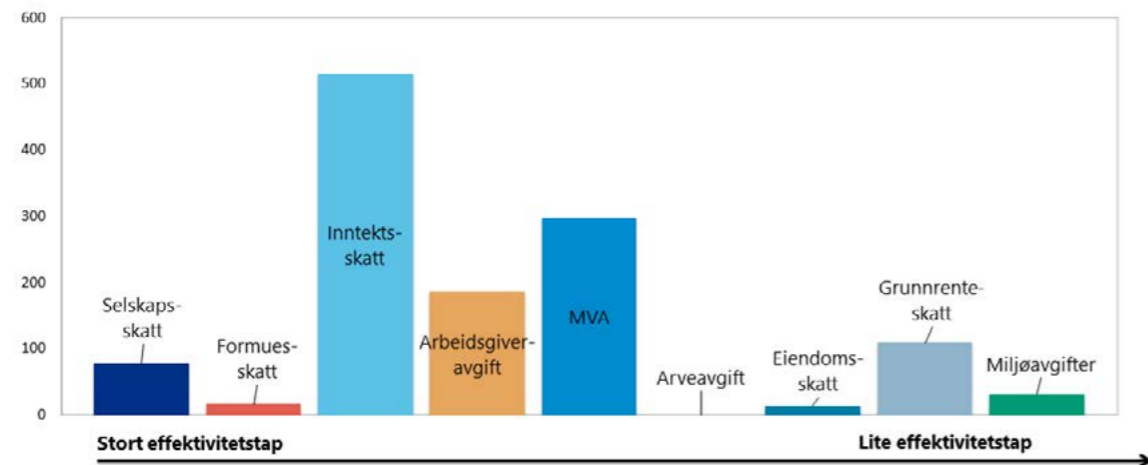
Dørum har pekt på forbruk og eiendom som bedre skatteobjekter: Selv med åpne grenser er det ingen risiko for at folk flykter fra landet om norsk moms er høyere enn svensk. (Grensehandelen i 2019 var anslått til ca. 15 milliarder kroner. Det var ca. 3 % av omsetningen til norsk detaljhandel.) Og fast eiendom – vel, den ligger der til Dovre faller.

– All skatteteori handler om å skape minst mulig uønskede vridninger, forklarer Dørum.

At du enkelt kan unngå formueskatt ved å plassere penger i egen bolig framfor i aksjer, er et kroneksempel på slik vridning. Å la folk ødelegge miljøet uten å betale, er et annet eksempel. Slike vridninger gir «effektivitetstap» – vi putter ikke pengene våre der de gir mest velferd.

Så hvordan skårer det norske skatte- og avgiftssystemet fra et slikt perspektiv? En forenklet rangering av hovedkategoriene skatter og avgifter i Norge ser omtrent slik ut (merk at den nøyaktige rangeringen avhenger av detaljene – f.eks. gir en merverdiavgift med mange unntak og ulike satser et høyere effektivitetstap enn om den har én sats for alle varer og tjenester):

Noen skatter er smartere enn andre (forenklet fremstilling – proveny i mrd. kroner i 2018)

Det mest slående er at de smarteste skattene og avgiftene (de til høyre) står for de minste inntektene. Miljøavgifter har riktignok vokst de siste årene, som CO2-avgiften regjeringen nylig foreslo å tredoble i løpet av ti år, som en del av klimaplanen fram mot 2030. I tillegg er selskapskatten redusert. Men på andre områder har utviklingen gått mot et mindre effektivt skattesystem de siste årene:

- Grunnrenteskatt er beskatning av ekstraordinær avkastning, som kan oppstå i enkelte næringer pga. tilgang til begrensede og gjerne naturgitte ressurser som fellesskapet har gitt noen rett til å utnytte. I dag skattlegges olje- og gassutvinning og vannkraftproduksjon på denne måten. **Et ekspertutvalg foreslo i 2019 å innføre det samme for fiskeoppdrett, men regjeringen stoppet forslaget.**
- Eiendomsskatt velger kommunene selv å innføre eller ei – innenfor et tak som Solberg-regjeringen gradvis har senket. Samfunnsøkonomisk er det enda verre at eiendom indirekte er subsidiert gjennom skattefradrag for renteutgifter og skattefrie gevinster på salg av egen bolig. Dette utgjør flere titalls milliarder kroner i subsidier – som de med høyest inntekt tjener mest på. **Norge ligger i Europa-toppen i subsidiering av fast eiendom.**
- **Arveavgift ble avskaffet av Solberg-regjeringen i 2013, etter at den gjennom flere tiår gradvis var blitt senket av regjeringer både til høyre og venstre.** Men som den amerikanske økonomen Robert Frank sier: «Tenk å betale skatt først når du er død – finnes det noe bedre tidspunkt?»

Den store skattedebatten tvinger seg fram

Med økende arbeidsledighet er det en høyere prioritet enn noensinne å stimulere til nye arbeidsplasser. Kritikerne av selskaps- og inntektsskatten i Norge mener den reduserer økonomisk aktivitet, og dermed de nye arbeidsplassene. Samtidig har denne skattlegging av bedrifter og personer en stabiliserende effekt: Om du tjener mindre, betaler du også mindre skatt. Tjener du mer, betaler du mer.

Det er gunstig i en krise. Vi spør Dørum hva han mener om sine skatteforslag fra før pandemien. Er de blitt mer eller mindre aktuelle i dag?
– I 2020 gjorde digitaliseringen et sprang framover. Mer av produksjonen ble vektløs. I mars 2020 økte antall nedlastinger av Zoom og Teams 10-20 ganger. Da ender verdiskapingen et helt annet sted enn før. Det er svært krevende å skattlegge den verdiskapingen. Dermed utfordres skattegrunnlaget mer enn før, sier Dørum. Den store skattedebatten tvinger seg mer fram.

– Svaret på vektløs produksjon er samarbeid mellom land, men også å vri skatten over til det som er mindre mobilt. Problemet er fordelingsmessig og politisk.
– *Hva med å innføre en norsk omsetningsskatt på de store digitale selskapene?*
– Det reiser noen problemstillinger særlig for et lite land, utenfor EU, uten beskyttelse fra et større fellesskap. Det er ikke åpenbart hvor verdiskapingen finner sted – merverdien til Google ligger jo i algoritmene, og de lages jo i California. Norske selskaper som selger varer eller tjenester kan fort utsettes for liknende omsetningsskatter i andre land. Vi er rett og slett ikke tjent med at hvert land lager skattesystem etter eget for godtbeholdende, sier han. Derfor støtter også NHO Finansdepartementets deltakelse i det internasjonale samarbeidet i regi av OECD for å forsøke å finne en felles løsning på dette.

Svaret på vektløs produksjon er samarbeid mellom land, men også å vri skatten over til det som er mindre mobilt.

Kritisk til krisepakker

Vi må altså vri skatter og avgifter over på det som i større grad holder seg innenfor våre grenser. Og som alltid: Over på det som vi vil ha mindre av.

Det har miljøbevegelsen snakket om lenge. Men det har pleid å handle mest om miljøavgifter. Jarle Fagerheim satt i programkomiteen da MDG i 2009 sluttet seg til hovedlinjene i det inntektsbaserte skattesystemet, et standpunkt partiet har beholdt siden. Nå er han en av dem som mener vi må tenke videre: Fra avgifter til et nytt grønt skattesystem.

– Det gir egentlig lite mening å skatte arbeid så hardt som vi gjør i dag. For det første fordi det er konsensus i det fagøkonomiske miljøet om at eiendomsskatt er mye bedre. Skatt på arbeid gjør at folk arbeider mindre. Og arbeidsgiveravgiften gjør det dyrere å gi folk arbeid. Det gjør at en del mennesker som kunne utført nyttig arbeid går på trygd isteden, og det tjener ingen på. At folk kan forsørge seg selv, er et fundamentalt gode, og noe skattesystemet burde bygge opp under, sier Fagerheim.

Ny-georgisme?

Fagerheim er inspirert av en amerikansk journalist, økonom og politiker fra 1800-tallet: Henry George, som i sin tid foreslo å erstatte all skatt med én eneste skatteordning: Skatt på land – altså tomteverdier.

George var vitne til en vanvittig velstandsutvikling blant jordeiere i USA, som han mente ikke var et resultat av verken kløkt eller risikovillighet. Jordeierne tjente seg rike på at samfunnet rundt dem utviklet seg, og at tilgjengelig jord ble mer begrenset. Resten av samfunnet fikk ikke ta del i velstandsutviklingen, men måtte i stedet skatte av sitt eget arbeid. George foreslo at man fjernet alle skattene, og erstattet dem med én skatt på bruk av naturressursene, som land.

De lærde strides om hvor mye påvirkning ideene hans har fått på samfunnet. I USA kan det virke som at han fikk noe gjennomslag. Eiendomsskatt utgjør nesten fire ganger mer av bruttonasjonalprodukt i USA, sammenlignet med Norge. Noen mener ideene ga grobunn til den amerikanske gullalderen på slutten av 1800-tallet. De var også inspirasjonen til spillet «The Landlord's Game», som var den første versjonen av spillet vi i dag kjenner som Monopol.

– Svaret på vektløs produksjon er samarbeid mellom land, men også å vri skatten over til det som er mindre mobilt. Problemet er fordelingsmessig og politisk, sier Øystein Dørum. Foto: NHO

– Det gir egentlig lite mening å skatte arbeid så hardt som vi gjør i dag, sier Jarle Fagerheim. Foto: Privat

Grunnrentebeskatning: Georgisme på norsk?

Også i Norge har ideene hatt innflytelse, med grunnrenteskatten på vannkraftverk og oljeprodusenter. Uten grunnrentebeskatning ville oljeselskapene kunnet ta ut stor profitt. I stedet går 78 prosent av overskuddet til staten fordi det er det norske folk, ikke oljeselskapene, som eier olja.

– De fleste fagøkonomer er enige om at beskatning av ikke-flyttbare ressurser – grunnrente – er en god skatteform. Men det vil alltid bli en diskusjon om hva som er mest mulig riktig utforming av slike skatter, og det er alltid vanskelig å innføre slike skatter etter at aktiviteten er etablert, sier Dørum.

Det mener også Fagerheim. Med inspirasjon fra georgismen foreslår han at vi vrir skattesystemet til å skatte det vi bare har i begrensede mengder, i stedet for arbeid – som vi tross alt vil ha mer av. Et eksempel på en slik skatt kan være rushtidsavgift (også kjent som kjøprising). Tilgangen til bilvei i Oslo i åttetiden om morgenen er en begrenset ressurs. Rushtidsavgiften begrenser køen, og løser på den måten et problem, i tillegg til å få inn penger til det offentlige.

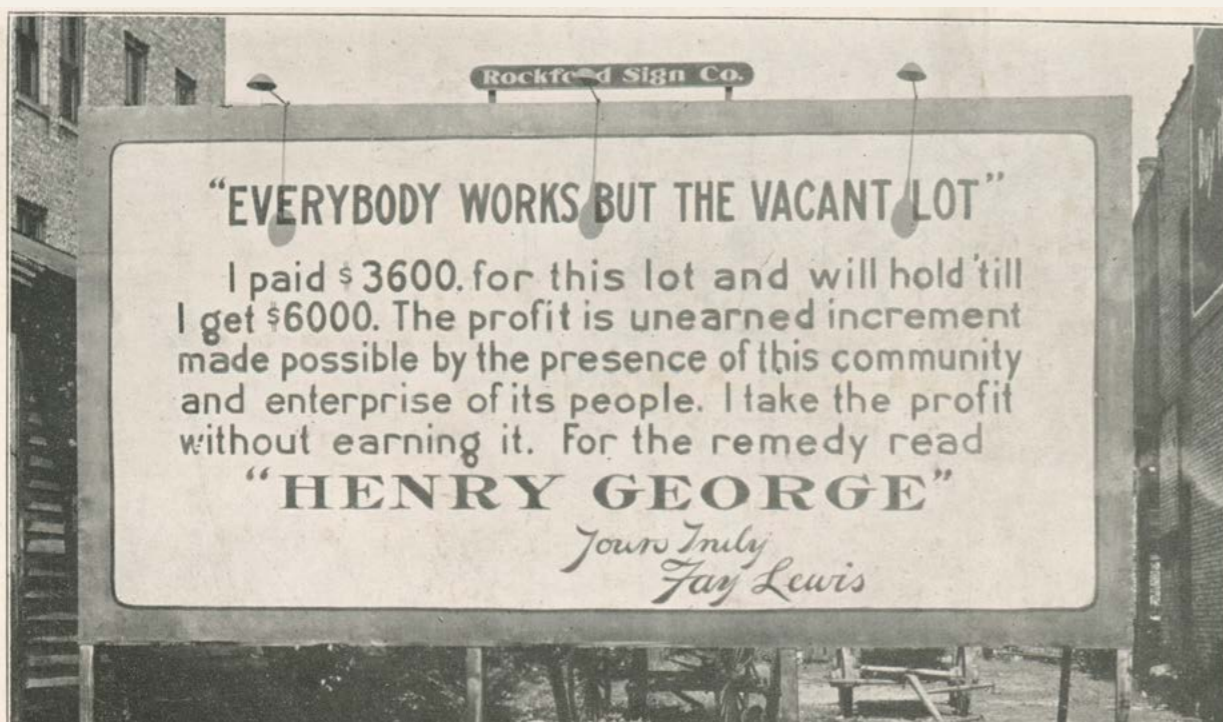
– I Georges samtid var det landjord som var begrenset. Det er det fortsatt, men begrensningen på naturressurser og mengden vi kan forurense er en enda mer aktuell problemstilling. Problemet er ikke at det er mye økonomisk aktivitet, men at økonomien i stor grad overforbruker og forurenser. Vi må innføre grunnrenteskatt på begrensede naturressurser og øke avgiftene på forurensning, og kompensere med lavere eller ingen skatter på arbeid, slik

at flere kan komme i arbeid. I dag betaler vi folk for å ikke være i arbeid, og mange av dem kunne gjort nyttige ting og tjent penger. Men med det høye skattetrykket er det så dyrt å ansette folk at det ikke lønner seg for mange. Med et nytt skattesystem kan vi få folk over fra trygd til skatt, sier Fagerheim.

Han er særlig opptatt av eiendomsskatt.

– Så lenge økt eiendomsskatt kompenseres krone for krone med lettelser i skattene på lave og middels inntekter, vil folk flest tjene på en slik omlegging. Men de som eier mye mer eiendom enn folk flest, og som har store inntekter fra utleie, de vil måtte betale mye mer, ifølge Fagerheim.

I Norge regnes eiendomsskatt som regel ut fra den kombinerte verdien av tomt og bygningsmasse. Men det er kun de rene tomteverdiene – «eiendomsverdien etter en god brann» – som Fagerheim vil beskatte. En slik skatt har ett ess i ermet i norsk politikk: Det vil gjøre underverk for distriktene. På bygdene betyr det en skattelette av dimensjoner. I de store byene vil det bety hard beskatning av de som tjener mye på å leie ut. Pris vil reflektere at det faktisk er begrenset med plass.

Henry George så at jordeierne tjente seg rike på at samfunnet rundt dem utviklet seg, og at tilgjengelig jord ble mer begrenset. Resten av samfunnet fikk ikke ta del i velstandsutviklingen, men måtte i stedet skatte av sitt eget arbeid. Illustrasjon: The New York Public Library

Nytt utvalg, nytt skattesystem?

Har norske «ny-georgister» grunn til å se frem til arbeidet som gjøres av det regjeringsoppnevnte økonomiutvalget? Jeg spurte to av medlemmene, Katinka Holtsmark og Einar Lie. Holtsmark er postdoktor ved økonomisk institutt på UiO, og har skrevet spesielt om klima- og energiøkonomi. Lie er professor i økonomisk historie på UiO.

– Kan vi, og bør vi, etter hvert tone ned skatt på arbeid?

– Ja, absolutt – i hvert fall på kort sikt er det veldig godt faglig belegg for å øke skatter på negative eksternaliteter, først og fremst klimaavgifter, men også avgifter på biltrafikk og naturavgifter, og gjennom det gjøre det mulig å redusere skattene på inntekt med utgangspunkt i at disse skattene er utrolig vridende. Spesielt i den situasjonen vi står i nå, med høy ledighet, kanskje særlig for de med lavere inntekter, så vil det å redusere skatt på inntekt komme både lønnsstaker og arbeidsgiver til gode, mener Holtsmark. – Ja, man har gått i den retningen hele veien. Her har det vært en ganske stor faglig enighet om at man ønsker å ha større avgifter på forurensing og ressursbruk, særlig for ressurser som er spesielt ikke-fornybare – men den grensen er jo flytende, sier Einar Lie.

Også Dørum er enig i at det særlig er for de lave inntektene det er viktig å kutte skatten. De fleste har en fast arbeidstid som de ikke tilpasser etter inntektsskatten, og det er trolig de færreste som vurderer å flytte til et annet land på grunn av høy skatt.

– Men det har noe å si for lavtlønte og de som lever på trygdeytelser. Hvis du sitter igjen med lite ekstra om du er i jobb sammenliknet med trygd, da har den betydning. Men i og med at inntektsskatten er lik for trygd og lønn, er det kompensasjonsgraden før skatt som avgjør dette.

Regjeringen har lansert CO2-avgift som selve hovedtiltaket i sin nye klimaplan. Det vil de gjøre i kombinasjon med å senke betydningen av inntektsskatten: «Gjennom ei skatteomlegging der skatt på inntekt og formue er redusert, samstundes som avgift på miljø- og klimaskadelege utsleppsaktivitet har auka, har regjeringa lagt grunnlag for grøn omstilling og vekst», kan vi lese i meldinga.

Nærmer det seg gjennomslag for Dørum, Fagerheim og George? Ikke helt. Selv om det høres aldri så likt ut, er nemlig ikke skatt på forurensning det samme som grunnrenteskatt. Og det vil ha noen ganske ulike effekter, mener Fagerheim.

– De to modellene har veldig ulike insentiveffekter. Det er gode grunner til å innføre en CO₂-pris, og det som er viktig er at prisen settes så høyt at utslippene går ned raskt. Hvis vi skal finansiere velferdsstaten med avgifter på utslipp, kan vi komme i en skvis der store utslippskutt gjør at vi også må kutte i velferden. Dette mener jeg er en svakhet med argumentasjonen Venstre har brukt, som vi nå også ser i klimameldinga, sier han.

Se til Singapore

Det finnes imidlertid ett sted i verden som har omfavnet ideen om en nasjonal eiendomsskatt, som basis for skattevekslingen: Singapore. Hele 80 prosent av befolkningen i den lille republikken i Sørøst-Asia bor i hjem eid av det offentlige, som er bygd på tomter leid ut på 99-årskontrakter til eiendomsfirmaer.

I Singapore bor 80 prosent av befolkningen i hjem eid av det offentlige, som er bygd på tomter leid ut på 99-årskontrakter til eiendomsfirmaer. Foto: Kirill Petropavlov / Unsplash

– Det handler om å leie ut ressursene, heller enn å selge dem. Det er på sett og vis det vi gjør i Norge med vannkraft og olje, og grunnrenteskatten. Singapore har gjort dette med boligmarkedet, helt i Henry Georges ånd. Det offentlige eier nesten alle tomtene, og så leies de ut til private. For å bygge på en tomt må man betale til felleskapet. Det er nesten som en 100 % eiendomsskatt. Det offentlige drar inn hele grunnrenta på eiendommen. Da sitter man igjen med eiendomsfirmaer med marginer som likner marginene ellers i næringslivet. Men i Norge er det mer lønnsomt å investere i eiendom enn i produktiv virksomhet. Hvis bestefaren din i 1940 bygde et småhus til 50 000 kroner i utkanten av Oslo, kan det i dag være verdt over 10 millioner kroner, mens et tilsvarende hus i ei bygd i indre Troms kan gå for under en halv million. Denne forskjellen kunne samfunnet skattlagt og utjevnet. I stedet forsterker vi forskjellene ved å la folk beholde verdiøkninger som er skapt av storsamfunnet, sier Fagerheim.

Uansett hvor fornuftig systemet ser ut på papiret, har ikke Øystein Dørum troen på det for Norges del, selv i det lange løp.

– Singapore er en underlig hybrid av stat og marked. Vi kommer ikke dit fordi det er ganske mye historie både bak våre og deres valg. Det er uansett viktig at eventuelle endringer i skattlegging skjer gradvis.

Fagerheim trekker på sin side fram økonomisk krise som en mulig katalysator for strukturell endring. Uten noen krise, er viljen for strukturell endring lav, mener han.

– Store omlegginger av det økonomiske systemet har som regel kommet ut av en krise. Når det er oppgang får du ikke til noe som helst – det som må til er at alle mister sparepengene sine, sier han.

– En sentral forutsetning for det vesttyske økonomiske mirakelet etter krigen var at sentralbanken kort sagt sluttet å bruke den fullstendig devaluerte valutaen og innførte en ny. Alle mistet sparepengene sine. Kapitalister ser på Vest-Tyskland som ett av sine beste eksempler, men de glemmer at landet på ett tidspunkt konfiskerte nesten alle pengene, fortsetter han.

Dørum er enig i at kriser gir grunnlag for reformer, men tror ikke omlegginger bare kommer fordi det er krise.

– I en krise kan de rette tankene få overtaket, men det må være mer der enn som så, sier han og legger til at Norge i det store og det hele siden den siste store skattereformen i 1992 har et godt skattesystem. I tillegg er det vanskelig å se for seg noen nært forestående akutt krise:

– Når man ser på politikken gjennom 2020, er dette fortsatt landet som «doesn't have to try too hard». Vi har fortsatt en sterk tiltro til at Oljefondet vil redde oss, sier han.

Det illustreres av skjebnen til forslaget fra et regjeringsoppnevnt utvalg i 2019 om å innføre grunnrenteskatt på oppdrett. De aller fleste samfunnsøkonomer var enige i forslaget. Men de få er som oftest mer uttalte enn de mange. En grunnrenteskatt på oppdrett ville kanskje gitt en drøy tusenlapp for hver nordmann. Det er hver og en av oss ikke så opptatt av å gå i krigen for

– i motsetning til de få som ville tape mange millioner.

Er norske politikere klare til å snakke om en skatteveksling bort fra arbeid som er så kraftig at folk flest faktisk *vil* gå i krigen for den?

4 Koronakrona – eller slutten på pengene slik vi kjenner dem

Å låne penger er blitt nesten gratis og sentralbankene trykker penger til statene. Økonomien synker dypere ned i avhengighet til stadig høyere gjeld. Hvilket pengevesen vil vokse ut av overdosen?

Av Marie Storli

– Er det noen som tror at gjelden vil bli tilbakebetalt? Nei, det er vel ingen som tror det, sier Einar Lie.

Gjelden vokser stadig raskere enn resten av økonomien. Den hopper seg opp og kjører pengepolitikken stadig lengre opp i hjørnet. For å betjene denne gjelden må økonomien vokse, eller renteutgiftene synke. Heldigvis er rentene nå historisk lave, men det betyr også at penger er nesten gratis og gjeldsspiralen eskalerer videre. Hvis vi får inflasjon kan det oppstå problemer om renten øker for raskt: Pengepolitikken tradisjonelle våpen er brukt opp.

De nye strategiene i pengepolitikken, kjent som kvantitative lettelsener, stimulerer kapitalen og finansmarkedene, og bidrar til økt formuesulikhet. I flere av våre naboland settes det nå spørsmålsteget ved dagens pengesystem, der penger i all hovedsak blir skapt av private banker. Det er på tide at vi snakker om hvordan vi utformer pengesystemet.

Ved første øyekast kan det se ut som om koronakrisa bare ga oss mer av det vi hadde fra før: sviktende økonomisk vekst, lave renter, høy gjeld, økende boligpriser, enda mer gjeld, svak inflasjon og økende ulikhet. Men under overflaten er store endringer i emning. Vi ser en dreining i forholdet mellom finans- og pengepolitikk som kan være starten på et nytt regime for pengesystemet.

Velkommen til 20-tallet, hvor det «umulige» er mulig.

Da alt gikk galt

Oljeprisen begynte å falle allerede i januar 2020, først gradvis og så fortere og fortere. Grunnen til dette var uenighet og manglende koordinasjon i Organisasjonen av oljeeksporterende land (Opec). Og i april skulle oljeprisen synke langt under null i USA. På et tidspunkt kunne man få 37,63 amerikanske dollar for å kjøpe et fat olje. Årsaken til dette var at det sto for mye olje på lagrene.

Mens en lav oljepris er bra for økonomien i de fleste land, peker pilene i motsatt retning for Norge, siden vi eksporterer så mye olje og gass. Som nasjon har vi klart å tjene oss rike på å selge olje på det internasjonale markedet, der oljeprisen er notert i amerikanske dollar. Noen av disse pengene brukes til å kjøpe norske kroner i valutamarkedet etterpå, blant annet for å betale lønninger til dem som jobber på plattform. Denne pengestrømmen fra dollar til kroner bidrar til å holde kronekursen høy. Når oljeprisen er lav krymper denne valutastrømmen og kronen svekkes.

I medio mars 2020 meldte Norges Bank om «ekstraordinære forhold i markedet for norske kroner». For første gang siden 1997 kjøpte sentralbanken norske kroner for å beskytte kronekursen mot det frie markedet.

Det var ikke bare i Norge at den økonomiske politikken tråkket over grenser. Det som kanskje har vakt mest oppsikt var at Bank of England snudde på flisa. Under en uke etter at den britiske sentralbanksjefen, Andrew Bailey, hadde skrevet i Financial Times at «*Bank of England is not doing 'monetary financing'*», gjorde banken nettopp det, den trykte penger direkte for regjeringens forbruk.

Noen av disse krisetiltakene er trolig midlertidige, men noen endringer er nok kommet for å bli. I denne teksten ser vi nærmere på pengevesenets logikk og utvikling, før vi presenterer kravene som framsettes av sosiale bevegelser som ønsker å endre pengesystemet og -politikken.

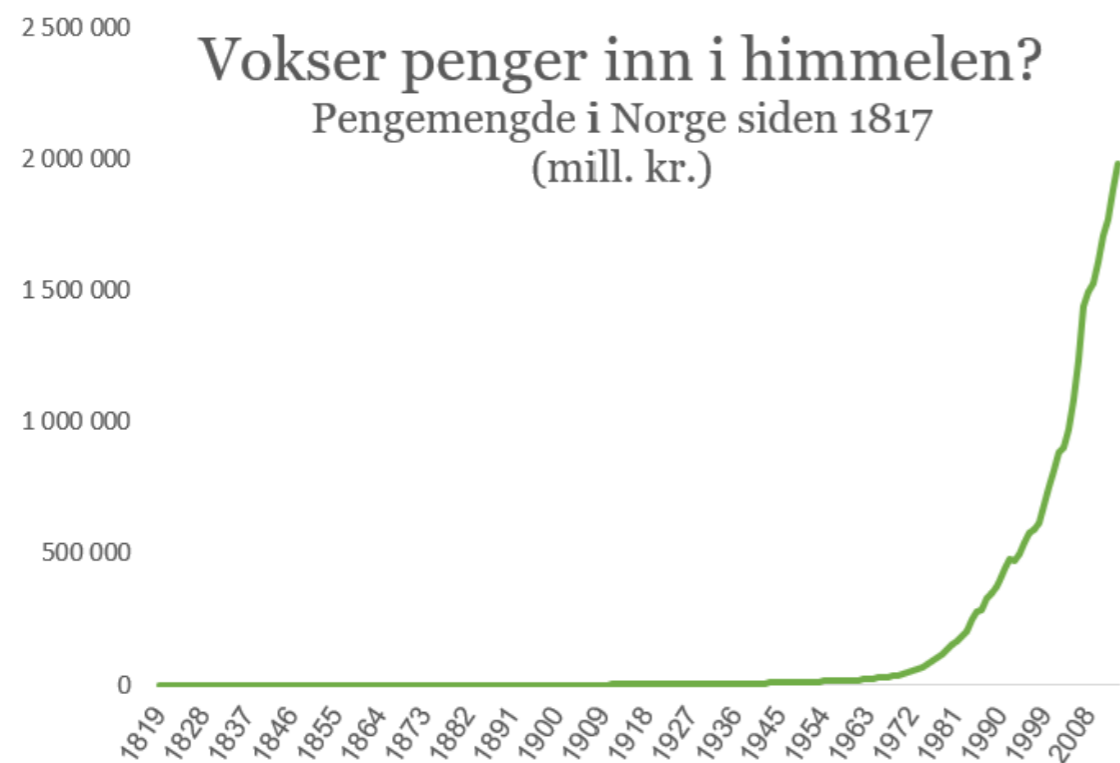
Hva er penger?

Penger er noe som alltid er rundt oss, men som svært få føler at de kjenner. Vi vet alle hvordan penger ser ut, men ikke riktig like mange vet hvordan de oppfører seg. Penger er både fysiske kroner og øre som man kan holde i hånda, og de er abstrakte, digitale tall som vi ser på en skjerm når vi sjekker saldo på en bankkonto.

I det moderne pengesystemet er det primært to typer penger som folk flest forholder seg til: statlige og private penger. Mynter og sedler utstedes og produseres av sentralbanken, mens private banker skaper kontopenger. Kontanter og kontopenger oppleves som om de er det samme, men det er de ikke.

Når jeg betaler for noe med et bankkort, trekkes beløpet fra bankkontoen, og pengene flyttes fra min konto til selgers konto. Dersom vi har konto i forskjellige banker gjør bankene opp seg i mellom med digitale tall på en skjerm, akkurat som dem du har på sparekontoen din. Det er ingen kontanter involvert i transaksjonen, men dersom selger vil ta ut pengene i kontanter så vet vi at de kan veksles inn 1:1. I praksis tenker vi at det er det samme, men det er det ikke.

I dag er det meste av pengene kontopenger. De fleste bruker heller vipps enn kontanter. Hele 97% av pengemengden er i dag kontopenger skapt i private banker. Disse pengene «blir til» når banken gir ut et lån.

Figuren viser pengemengden kjent som M2, det vil si kontanter, bankinnskudd og andre likvide midler (som altså er umiddelbart tilgjengelige). Kilde: Norges Bank tabell 10945, Balanser for Norges Bank fra 1817

Sentralbanken kalles ofte 'bankenes bank'. Du og jeg kan ikke ha konto i sentralbanken, men bankene og staten har kontoer og kan låne penger her. Sentralbanken garanterer den norske kronen og sørger for at resten av systemet fungerer som det skal.

Grunnprinsippet for denne modellen har i lang tid vært at sentralbanken ikke skal finansiere staten direkte. Myndighetene låner i stedet penger av andre, og som regel gjør de dette ved å selge statsobligasjoner i et åpent marked. Da selger staten et verdipapir og får penger for det i dag, med et løfte om å betale tilbake et gitt beløp i framtiden. Det nye er at sentralbanken opptrer som kjøper i dette markedet. På finansspråk kalles det *kvantitative lettelser*.

For å forstå den historiske betydningen av det som nå skjer, har jeg tatt en prat med en av Norges fremste økonomiske historikere, Einar Lie, professor ved UiO.

- Man lar ikke regjeringen trekke på sentralbanken, ifølge Lie, og han understreker dermed hva som har vært konsensus. Frem til nå.
- Nå gjør man altså det ganske fritt, og i Europa diskuteres man ganske åpent i mange land om gjelden i det hele tatt vil bli tilbakebetalt, sier Lie.

Pengepolitikken under finanskrisa

Det var i kjølvannet av finanskrisa i 2007-2008 at sentralbanker begynte å kjøpe statsobligasjoner i markedet for å stimulere til rimeligere statsgjeld. Det var fortsatt ikke snakk om å finansiere statene direkte, sentralbankene kjøpte statsobligasjoner i det private markedet for å øke likviditeten. Når sentralbanken gjør dette tar den likevel et skritt i retning av å finansiere staten direkte.

Ulempen er at kvantitative lettelser øker formuesulikheten, siden sentralbankene trykker nye penger og sprøyter dem rett inn i kapital- og finansmarkeder, hvor de presser opp de finansielle verdiene. De som eier disse investeringsobjektene tjener selvfølgelig på dette, fordi deres «formue» stiger i verdi.

Sammenhengen mellom kvantitative lettelser og formuesulikhet er grundig undersøkt i forskningen. På den andre siden publiserer sentralbankene lange forskningsartikler og rapporter som beviser det motsatte – at den økonomiske ulikheten minsker fordi kvantitative lettelser også gjør at flere er i jobb – så *inntektsulikheten* minsker.

Under koronakrisa har det vært mer av det samme. Fordi rentene allerede var så lave da pandemien traff i 2020, var sentralbanker i mange land nødt til å trykke renten ned mot null, eller til og med i minus slik som i Sveits og Japan. I tillegg tyr flere til kvantitative lettelser for å få ned rentene på statsgjeld.

- Problemet i Europa er at de pengepolitiske virkemidlene er brukt opp dersom det oppstår nye kriser. Vi har hatt ekstremt lave renter i ti år, og det har en del veldig uheldige effekter, ifølge Lie.

Et land som har lang erfaring med ukonvensjonell pengepolitikk og kvantitative lettelser er Japan, som begynte å eksperimentere med disse nye pengepolitiske verktøyene allerede i 2001. Vi lærte da at de nye strategiene kan stabilisere og stimulere markedene, men at de kommer med noen kostnader,

- I Europa diskuteres man ganske åpent i mange land om gjelden i det hele tatt vil bli tilbakebetalt, sier Einar Lie. Foto: UiO

og er vanskelige å avvikle. Likevel har Japan klart å holde det gående i lang tid. En annen ting Japan er godt kjent for, er å klare å manøvrere en spesielt stor statsgjeld. Kanskje viser Japan at det ikke finnes noen grense for hvor stor gjelden kan være, så lenge den er notert i landets egen valuta. Staten har nå en gjeld som er godt over 200 % av bruttonasjonalproduktet.

Det funker så lenge gjelden står notert i nasjonal valuta, fordi markedet ikke mister tillit til Japans evne til å betjene gjelden.

Sentralbanken kan alltid lage penger for å betale. Den japanske sentralbanken vil aldri gå tom for japanske yen. Dette argumentet er hentet fra moderne pengeteori (*Modern Money Theory*) som har fått økt popularitet de siste årene, særlig i USA og til dels Europa. Poenget her er at man kan trykke så mye penger man vil – i hvert fall i prinsippet – så lenge man ikke har knyttet valutaen sin til noe eller har stor gjeld notert i utenlandsk valuta. Spørsmålet er ikke hvor mye penger som skapes; spørsmålet er om det finnes tillit.

Spørsmålet er ikke hvor mye penger som skapes; spørsmålet er om det finnes tillit.

Pengepolitikken etter pandemien

Økonomien og de politiske verktøyene utvikles i stor grad gjennom kriser, og krisepolitikken under pandemien har vært storslått.

– Som regel ser man de store endringene først i ettertid, men her mener jeg vi i forkant kan se at i løpet av noen få år vil vi høste en del kvalitativt nye erfaringer om sammenkoblingen mellom finans- og pengepolitikk, sier Lie.

Da den britiske sentralbanken satte nye penger direkte inn på den britiske regjeringens konto, bare noen dager etter at sentralbanksjefen hadde sagt det motsatte, viste det at økonomiens vante spilleregler opphører hvis krisa først er stor nok. Den britiske staten trengte penger for å håndtere pandemien. Da var det ikke lenger så viktig om de kunne låne disse pengene i markedet eller ikke.

– Det blir spennende å se hva som skjer framover og hvordan man oppfatter situasjonen når vi er ferdig med korona. Hvilket handlingsrom har man til å føre den politikken som kan etterspørres, for eksempel på klima, i årene som kommer, undrer Lie.

Storbritannias eksempel viser at sentralbankens rolle som utlåner i siste instans (*lender of last resort*) også gjelder staten. Om private banker var *too big to fail*, er staten det definitivt. Det store spørsmålet nå er om statene vil være i stand til å betale tilbake gjelden sin.

– Er det noen som tror at gjelden vil bli tilbakebetalt? Nei, det er vel ingen som tror det, sier Lie.

Er det noen som tror at gjelden vil bli tilbakebetalt? Nei, det er vel ingen som tror det.

Det hører med til historien at flere land i eurosone slet ganske kraftig med å betjene gjelden sin allerede etter finanskrisa. Den førte Europa inn i en resesjon, som så ble en gjeldskrise etterfulgt av sparepolitikk som innebar at offentlig pengebruk måtte ned. Dette ga en uthuling av statlig velferd, og annen pengebruk. Dette førte til at landene dykket enda dypere ned i arbeidsledighet og er nok en viktig del av forklaringen på hvorfor både den britiske og europeiske sentralbanken har sagt at deler av pengene som er skapt i forbindelse med koronakrisa rett og slett ikke skal betales tilbake.

Akkurat nå fungerer samspillet mellom politikere og sentralbanker uten problemer, men hvis man kommer i en situasjon hvor europeiske politikere ikke vil betale tilbake, så kan man få en redefinering av forholdet dem imellom. – Denne diskusjonen vil jeg gjetten kommer, fordi noen allerede tenker at gjelden ikke skal tilbakebetales, sier Lie.

Hvis vi kommer ut av denne krisa med høy ledighet, på nivåer sammenlignbart med finanskrisa, med en tilsvarende skjev fordeling, så kommer det nok et press for å gjøre noe. Og er det én ting vi lærte av krisepolitikken etter finanskrisa, så er det at pengepolitikken ikke er tilstrekkelig for å få hjulene i gang.

"Denne seddelen er lovlig betalingsmiddel for all gjeld, offentlig og privat", står det på dollar-seddelen. Hva skjer den dagen du blir tilbudt rabatt på gjelden din om du betaler i bitcoin?

Foto: NeONBRAND / Unsplash

Denne arten kauriskjell heter "Monetaria moneta" på latin og kalles "money cowry" på engelsk, fordi den var et vanlig betalingsmiddel i Det indiske hav og Stillehavet før mynter og senere sedler. Foto: Frédéric Ducarme

Den nye normalen

De pengepolitiske erfaringene viser at sentralbanken kan skape penger hvis behovet er stort nok, og disse pengene kan overføres direkte til staten dersom det er nødvendig. Det naturlige neste spørsmålet er hvorfor ikke dette gjelder for de store klima- og naturkrisene.

Hvis bankene allerede finansierer krisepolitikk direkte under koronakrisa, hvordan skal de begrunne at de ikke gjør det samme for klimakrisa eller en bærekraftig omstilling av økonomien? Hvis staten virkelig vil ha penger til å omstille norsk økonomi, så har den pengene tilgjengelig. Det er nå tydelig at det er et spørsmål om vilje, ikke penger.

Riktignok er det også et spørsmål om ressurser. Har vi nok arbeidskraft til å bygge den infrastrukturen vi trenger? Har vi de riktige maskinene for å lage vindmøller, eller hva annet vi vil investere i? Finnes det materialer til å bygge jernbane, og får vi tilgang til de metallene som trengs i batterier? Det finnes reelle begrensninger, men penger er ikke en av dem – om vi skal tro de som nå setter spørsmålstegn ved flere trekk ved det moderne pengesystemet.

I flere av våre naboland finnes det bevegelser som allerede før koronakrisa turte å stille spørsmål ved dagens pengesystem. Positiva pengar i Sverige og Gode Penge i Danmark jobber for en reform av pengevesenet: En pengereform

hvor alle – borgere, bedrifter og så videre – skal få tilgang til konto i sentralbanken. På den måten skal sentralbanken få kontroll over pengeskapingen. Alle borgere skal kunne åpne konto direkte i sentralbanken, mens bankene kun skal formidle sparepenger til låntakere.

Det vil si at bankene ikke lenger vil kunne skape penger. Bankene vil da få rollen som formidler, den som flytter pengene dit de trengs mest – fra sparer til låntaker. Sentralbanken på sin side vil bestemme *hvor mye* penger som skal skapes. Da blir det politikkenes rolle å bestemme hvordan de nye pengene skal brukes. På den måten kunne politikerne prioritere prosjekter, og finansiere dem når det er grunnlag for det – som nå, når vi er i en lavkonjunktur med mye ledige ressurser.

I praksis ville det innebære en demokratisering av pengesystemet. Trolig ville det også gjort systemet mer stabilt fordi beslutningen om å skape penger ville tas av en uavhengig part, ikke av private banker som skal tjene penger og derfor utsteder enda ett boliglån – selv om det er langt fra det vi trenger akkurat nå.

Forslagene til pengereform knyttes til utviklingen av en digital sentralbank-penge, altså elektroniske penger utstedt av sentralbanken. De fleste store sentralbanker i verden undersøker nå mulighetene for å utvikle digital valuta, deriblant Norges Bank som i fjor høst publiserte en foreløpig rapport om framgangen på feltet. Kina ligger an til å lansere den første digitale nasjonale valutaen, og er allerede i andre fase av testing.

Den kinesiske digitale pengemønten blir kritisert for bare å være et verktøy for overvåkning. Men digitale sentralbankpenger kan også være et verktøy for å endre dynamikken i pengevesenet radikalt, og gi staten – gjennom sentralbanken – mandat til å styre økonomien mer aktivt gjennom pengepolitikken.

Utviklingen med digitale nasjonale valutaer henger på sin side sammen med framveksten av kryptovalutaer, og den økende aksepten disse valutaene nyter. Kanskje spesielt bitcoin, som etterhvert representerer en motpol til de nasjonale pengesystemene. Denne valutaen er designet slik at tilbudet er begrenset, og på den måten ligner det en slags gullstandard.

Likevel, som Elon Musk illustrerte i februar 2021 da han kjøpte en større mengde, minner bitcoin kanskje mer om et investeringsobjekt, som øker i verdi når etterspørselen øker, og kolliderer når markedet mister troen. Det fine med en nasjonal valuta, derimot, er jo at dens verdi er relativt stabil.

Koronakrisa belyser en av pengevesenets svakheter. Vi har gitt bankene oppgaven å formidle og skape penger i den moderne økonomien, og bygget opp et apparat som skal sørge for stabilitet i systemet. Men vi har enda ikke knekt koden for hvordan vi kan bruke pengepolitikken for å stimulere økonomien og komme oss ut av krisa. Bankene utsteder penger når de ønsker det, politikken kan ikke tvinge dem til det.

Nå som vi står i en resesjon er det lite insentiver for banker til å skape penger – og det er her den statlige pengeskapingen kommer inn. Pengepolitikken kommer til å spille en viktig rolle framover fordi det finanspolitiske handlingsrommet – statsbudsjettets størrelse – i de fleste land (men ikke i Norge) allerede er brukt opp. Men pengepolitikken *tradisjonelle* våpen er for lengst oppbrukt. Det er på tide at vi redefinerer penge- og finanspolitikkenes samspill.

Pengepolitikk er tross alt også *politikk*.

Referanser

Norges Bank (19.03.2020). Pressemelding: Ekstraordinære forhold i markedet for norske kroner.

Andrew Bailey (05.04.2020). Bank of England is not doing 'monetary financing'. Financial Times.

Marie Storli (12.11.2020). Busting myths about QE and its effect on inequality. Positive Money Europe.

Fontan, Claveau og Dietsch (2016). Central banking and inequalities: Taking off the blinders. Sage Journals.

Lenza og Slacalek (2018). How does monetary policy affect income and wealth inequality? Evidence from quantitative easing in the euro area. ECB Working Paper No 2190.

Kazumasa Iwata and Shinji Takenaka (2012). Central bank balance sheet expansion: Japan's experience. BIS Papers No 66.

Samuel Kazen Orrefur (2019). Förstatliga pengarna - så stoppar vi bankerna från att skapa finanskriser. Katalys.

Norges Bank Memo (2020). Statusrapport - prosjekt i Norges Bank om digitale sentralbankpenger.

Tankesmia Pan skal bidra til å forme helhetlig grønt politisk tankegods i opposisjon til grå politikk, uten å være avgrenset av det som defineres som klima-, natur- eller miljøpolitikk. Til grunn for dette legger vi naturens tålegrenser, økologisk tankegang, sosial rettferdighet, ikkevold, grasrot demokrati og respekt for mangfold. Tankesmia Pan skal være åpen for alle, uavhengig av partitilknytning, som ønsker å få fram den grønn-grå aksen i norsk politikk, på tvers av den rød-blåe.

tankesmiapan.no

info@tankesmiapan.no

+47 95 42 95 17

Organisasjonsnummer: 919 840 935

Bankkonto: 1254.62.79721